

МАШЕВСЬКИЙ О.П.

ДИПЛОМАТІЯ НІМЕЧЧИНИ ПІД ЧАС БОСНІЙСЬКОЇ КРИЗИ 1908-1909 РОКІВ

У статті проаналізовано німецьку політику стосовно балканського питання та проблеми Чорноморських проток в період боснійської кризи. Показано причини та наслідки успішних дій Німеччини та Австро-Угорщини в цей період і дипломатичної невдачі Росії та її партнерів по Антанті.

Розвиток міжнародних відносин на початку ХХ ст. визначався протистоянням двох потужних міжнародних альянсів, а саме Троїстого союзу (укладеного Німеччиною, Австро-Угорщиною та Італією 1879 р.) та Троїстою Антантою, яка формувалась на основі російсько-французького союзу (створеного на початку 1890-х років), французько-британської угоди 1904 р. та російсько-британського договору 1907 р. Як вдало висловився британський посол у Німеччині Ф.Картрайт у своєму листі статс-секретарю із закордонних справ Е.Грею, якщо 1904 р. розвіяв ілюзію, що Франція та Велика Британія, зважаючи на їхні суперечності, ніколи не зможуть домовитись, а 1907 р. зламав стереотип щодо вічної ворожнечі Петербурга до Лондона, то в першій половині 1908 р., враховуючи обмін візитами лідерів трьох вищезгаданих держав, відбувалося стрімке перетворення російсько-французького союзу та французько-британської Антанти “у потрійний союз, центром якого ставала Велика Британія, навколо якої гуртувалася й оберталася ця нова комбінація” [24, р.151-153]. У той час, як Париж, Лондон та Петербург турбувалися про поглиблення взаємної інтеграції, лідер Троїстого союзу - Берлін, розглядаючи це як безпосередню загрозу для своїх інтересів, шукав спосіб пригальмувати згаданий процес, а ще краще посварити учасників цього новоствореного альянсу.

У період цих кардинальних змін в європейській політиці спалахнула так звана боснійська криза 1908-1909 рр., яка мала надзвичайно важливий вплив на розвиток відносин як між провідними альянсами континенту, так і на міжсоюзницькі взаємини. Важливість цих подій полягає в тому, що вперше два потужні європейські союзи, політика яких визначала перебіг міжнародних відносин, постали перед гострою загрозою взаємного збройного конфлікту. Недаремно в історичній літературі поширена думка, що саме боснійську кризу можна назвати репетицією розгортання Першої світової війни, оскільки як у кінці 1908 - на початку 1909 р., так і влітку 1914 р. це протистояння виникло та посилювалось за схожим сценарієм, а саме між Австро-Угорщиною, яку беззастережно підтримувала Німеччина, та Сербією, опікуваною Росією, що намагалася заручитися допомогою Франції та Великої Британії [2, с.129-150; 4, с.139; 5, с.265-273].

Цілком природно, що темі боснійської кризи присвячена значна кількість публікацій. У радянській історіографії К.Б.Виноградов, І.І.Астафьев, В.М.Хвостов акцентували увагу передусім на “агресивності та підступності” берлінської та віденської дипломатії, применшуючи роль Петербурга у виникненні та ескалації цього конфлікту. Схожі підходи помітні і в сучасних російських авторів, зокрема, Я.В.Вишнякова [3] та Ю.В.Луньової [6]. Сучасна українська історіографія, зокрема, Б.М.Гончар [4], О.І.Овчаренко та О.В.Сухушина [10] та інші дотримуються більш виваженої точки зору, покладаючи провину за боснійську кризу, як і Першу світову війну, на обидва ворогуючі угруповання великих держав. Історики Великої Британії,

Франції, Німеччини, США зокрема Н.Філіпсон, Н.Бакстон, В.Ланжер, В.Девід, Ф.Стів [25; 27; 35; 38] намагались переважно перекласти відповідальність за вибух Першої світової війни й відповідно передвоєнні кризи на держави, які входили до ворожого їм країні військово-політичного угруповання, чи навіть на своїх колишніх союзників. Варто звернути увагу на те, історики дотепер не достатньо звертали увагу на блискучу дипломатичну гру німецької дипломатії під час цих подій. Адже Німеччині вдалося не лише зміцнити свої союзницькі відносини з Австро-Угорщиною та продовжити зближення з Османською імперією, але й посилювати суперечності між Росією та її західними партнерами - Великою Британією та Францією.

Головними передумовами боснійської кризи стали прагнення Росії підпорядкувати чорноморські протоки Босфор та Дарданелли чи принаймні домогтися виключного права на прохід ними російського військово-морського флоту, забезпечивши собі можливості експансії до Середземномор'я, а також, з іншого боку, цю міжнародну кризу спричинило бажання Австро-Угорщини остаточно поглинути Боснію та Герцеговину, щоб посилити свій вплив на Балканах.

Формування російсько-французько-британської Антанти стимулювало російську дипломатію активізувати діяльність щодо перегляду режиму Проток на свою користь, оскільки вона сподівалась, що зможе вже заручитись у цьому підтримкою Лондона та Парижа. Водночас міністр закордонних справ О.Ізвольський розраховував (із згаданого питання) і на позитивне ставлення членів Троїстого союзу. Щоб отримати підтримку Австро-Угорщини, він фактично дав згоду на анексію нею Боснії й Герцеговини, заохочуючи таким чином ці експансіоністські дії Відня.

Османські провінції Боснія та Герцеговина, згідно рішення Берлінського конгресу 1878 р., були окуповані австро-угорським військом. Але їхнє переважно слов'янське населення сподівалось, що це мало тимчасовий характер й плекало надії на задоволення своїх національних прагнень [5, с.625-673; 12, л.1-2]. 18 квітня (1 травня) 1908 р. міністр закордонних справ Австро-Угорщини А.Еренталь у пам'ятній записці, адресованій царському уряду, наголосив на необхідності переглянути політику двох держав на Балканах [2, с.71].

О.Ізвольський сприйняв вищезгадані прагнення Відня як зручну нагоду для того, щоб заручитися його підтримкою стосовно можливості перегляду на користь Росії режиму Босфора та Дарданелл. О.Ізвольський у зверненні до віденського кабінету від 19 червня (2 липня) 1908 р. запропонував обговорити (на випадок порушення статус-кво на балканському півострові) питання Константинополя і Проток та анексії Габсбурзькою монархією Боснії, Герцеговини та Новопазарського санджаку [14, с.190-192]. Цілком слушними є міркування радянського історика І.Астаф'єва, що в обмін на забезпечення російських інтересів щодо Проток *“царизм, який вдавав із себе захисника слов'ян, сам пропонував Австрії анексувати три населені слов'янами території Балканського півострова”* [1, с.141].

Конкретні російсько-австро-угорські домовленості щодо вищезгаданих питань були досягнуті на зустрічі міністрів закордонних справ цих країн О.Ізвольського та барона А.Ерентала в замку Бухлау 2-3 (15-16) вересня 1908 р. Умовою визнання приєднання до Габсбурзької монархії двох, переважно слов'янських, провінцій Османської імперії було те, що *“у випадку, якщо Росія, керуючись своїми інтересами, вважатиме доцільним вдатися до дій з метою домогтися вільного проходу Дарданеллами окремих російських військових суден, Австро-Угорщина пообіцяє займати прихильну та дружню позицію”*. Щоправда, нез'ясованими залишалися терміни проголошення Віднем акту анексії. Однак

орієнтовно було відомо, що мова йшла про першу половину жовтня 1908 р. До того ж, А.Еренталь пообіцяв у будь-якому випадку *“своєчасно про це попередити”* свого російського колегу [13, р.137].

О.Ізвольський невдовзі після зустрічі у Бухлау розпочав своє сумнозвісне турне європейськими столицями, щоб заручитись принциповою згодою в Римі, Парижі, Лондоні та Берліні щодо питання Босфора та Дарданелл. Іншому члену цього альянсу - Італії, за підтримку російських домагань щодо Проток було обіцяно визнання її інтересів щодо Тріполітанії та Кіренаїки. О.Ізвольський сподівався, що Німеччина також не буде заперечувати проти цих російських дій, зважаючи на традиційно сприятливу політику Берліна щодо цього та готовність Петербурга надати йому компенсацію в інших питаннях. 12-13 (25-26) вересня 1908 р. О.Ізвольський зустрівся з німецьким статс-секретарем із закордонних справ В.Шьоном. Намагання заручитись підтримкою Берліна з питання Проток мали, як здалося російському міністру закордонних справ, позитивний результат, оскільки В.Шьон зауважив, що Німеччина не буде заперечувати проти їх відкриття для російських кораблів, проте берлінський кабінет, як прогнозував німецький статс-секретар, буде вимагати собі за це компенсацію. Проте як виявилось, німецький дипломат висловлював власні міркування, які, хоча й віддзеркалювали настрої значної частини політикуму його країни, але не були узгоджені з вищим керівництвом держави [5, с.658].

Німецький посол в Лондоні граф П.Меттерніх, проаналізувавши вищезгадані обставини, дійшов думки, що берлінський кабінет *“зможє привабити Извольського, ставши на більш прихильну точку зору з питання Проток ніж Англія. Водночас, - стверджував П.Меттерніх, - існувала загроза, що, якщо ми (Німеччина - авт.) дамо росіянам карт-бланш і турки про це дізнаються, то буде підірвано німецький вплив вже в Константинополі, а росіяни, навіть незважаючи на це, будуть й далі триматись західних держав (Великої Британії та Франції - авт.)”* [33, s.195]. Характерно, що Вільгельм II після останнього зауваження на листі П.Меттерніха зробив примітку *“вірно”* й додав красномовний висновок до цієї кореспонденції: *“Перегрупування Європи! Західні держави з Росією і 3-й союз, треба сподіватись, згодом з Туреччиною”* [33, s.195].

Передбачення Вільгельма II щодо можливості налагодження союзницьких відносин з Портою, мали цілком реальне підґрунтя. Це довів візит головнокомандувача османської армії Шевкер-паші до Німеччини у вересні 1909 р. Російський посол у Берліні граф М.Остен-Сакен повідомляв Петербург: *“Перебування тут турецького генералісімуса збуджує розмови про можливість приєднання Туреччини до Троїстого союзу. За свідченням газети “Сьєкль”, турецькі військові кола не проти такого союзу, але молодотурецькі політичні діячі більше схильні до Троїстої згоди (Антанти - авт.) й тому не хочуть зв'язувати Туреччину союзними зобов'язаннями і прагнуть зберегти свободу дій між двома протидіючими групами великих держав”* [11, л.114]. Таким чином, Німеччина готова була використати, за сприятливої ситуації, проблему Проток, щоб пригальмувати формування російсько-британсько-французької Антанти, але, діючи настільки обережно, щоб водночас ще й поглиблювати відносини з Османською імперією, демонструючи прихильну й до неї політику, зокрема з питання Босфора та Дарданелл.

Неочікувана для інших держав анексія Габсбурзькою монархією Боснії та Герцеговини 5 жовтня 1908 р. й декларування Віднем, що ця акція погоджена з царським урядом, викликала недовіру до Петербурга в Лондоні та Парижі. Крім того це завдало непоправної шкоди авторитету Росії поміж слов'янських народів й змінило

баланс сил на Балканах на користь віденського кабінету. Петербург намагався “відшкодувати” собі ці збитки домігшись відкриття для свого військового флоту Чорноморських проток. Найближчий російський союзник - Франція, всупереч сподіванням міністра закордонних справ О.Ізвольського, не надала йому суттєвої дипломатичної підтримки з питання Проток й порадила домовлятися про це насамперед з Лондоном. Велика Британія не підтримала ініціативу російського міністра закордонних справ О.Ізвольського з питання Босфора та Дарданелл, незважаючи на обіцянки, дані під час російсько-британських переговорів 1906-1907 рр. [9, с.127-132].

Берлінський кабінет, на думку П.Меттерніха, повинен був у випадку звернення до нього Росії з цього питання поводитись так, щоб своєю відмовою не псувати з нею відносини. У той же час Німеччині було вигідно дати зрозуміти царському уряду, що “якщо Росія хоче відкрити для себе Протоки, то вона повинна клопотати про це, в першу чергу, в Англії” [32, с.140].

Німецька дипломатія намагалась використати як інструмент вищезгаданої політики і свій вплив на найближчого союзника - Австро-Угорщину. П.Меттерніх, враховуючи те, що “Ізвольський, якщо буде вимушений говорити з Англією без можливості послатися на згоду іншої держави, навряд чи досягне успіху”, вважав, що “Австрія не повинна була збільшувати вірогідність цього, підтримуючи на можливій майбутній конференції росіян” [17, с.141-142]. Канцлер Б.Бюлов був переконаний, що “компенсації (іншими країнами - авт.) за рахунок Туреччини можуть зумовити цілковиту ліквідацію турецької держави” [17, с.141-142]. Зважаючи на це, він погодився з міркуваннями посла в Берліні й, у свою чергу, вирішив, що, “зважаючи на те, що з цього питання (Босфора та Дарданелл - авт.) існують суперечності між Англією та Росією, ми (Німеччина - авт.) повинні дуже конфіденційно вказати Відню, що Австрія не повинна надати можливості росіянам посилатись у Лондоні на австрійську згоду про відкриття Проток” [17, с.141-142].

Аналізуючи дипломатичні документи, можна помітити, що проблема Проток була важливим чинником у змаганні насамперед Великої Британії та Німеччини за прихильність нового османського уряду, який після молодотурецької революції ще не визначився зі своїми головними зовнішньополітичними орієнтирами. Діяльність Берліна та Лондона, спрямована на протидію спробам царського уряду відкрити для своїх військових кораблів Босфор та Дарданелли, була зумовлена насамперед бажанням захистити Османську імперію від подальшої руйнації і після того спонукати Порту налагодити з ними партнерські відносини. Як писав Вільгельм II у коментарях до звіту німецького посла у Константинополі від 11 жовтня 1908 р., внаслідок грубих дій А.Еренталя щодо балканських провінцій, до того ж, абсолютно неузгоджених з Берліном, була “зруйнована збудована внаслідок важких зусиль двадцятилітня турецька політика” Німеччини. “Англія стрімко займає наше місце у Стамбулі, - наголошував кайзер, - а Берлінський трактат розбито на шматки й концерт держав жахливо заплутано” [29, с.154].

Берлін, не бажаючи поступатися Лондону у боротьбі за вплив у Османській імперії, наголошував, що саме він найбільше турбується про її інтереси. Німецький політикум демонстративно відмовляв Росію від того, щоб вона піднімала питання Проток у критичний період для існування османської держави. У розмові з О.Ізвольським під час його візиту до Німеччини канцлер Б.Бюлов наголосив: “Туреччина витримала й ще може витримати багато: анексія Боснії і Герцеговини не мала реального впливу на неї, хоча й зачепила її самолюбство. Так само можна

оцінювати те, що відбулося з Болгарією, Східною Румелією та островом Крит. Однак якщо зачепити Дарданелли чи Македонію, то Ви торкнетесь самої суті її існування, і тому вона не згодиться на це без боротьби” [26, р.166-167]. Тобто ставлення Берліна та Лондона до ініціатив О.Ізвольського було однаково негативним. Щоправда, Німеччина хотіла, щоб саме Форін офіс першим відмовив російським домаганням переглянути режим Проток і навіть включенню цього питання до програми конференції, присвяченої врегулюванню боснійської кризи [31, s.149-150; 37, s.143]. Берлін сподівався використати це з метою розколу між Лондоном та Петербургом чи принаймні завадити таким чином налагодженню між ними щирих союзницьких відносин.

Османська імперія залюбки приймала підтримку Лондона, Берліна та Парижа з питання Босфора та Дарданелл, оскільки, як писав німецький повірений у Петербурзі фон Міквел у листі канцлеру Б.Бюлову 12 жовтня 1908 р., Порта була серйозно стурбована вже лише тим, що відразу після анексії “*вся російська преса була переповнена закликами переглянути режим Проток*” [34, s.170].

Не зумівши “*компенсувати*” собі анексію Віднем Боснії та Герцеговини зміною на власну користь режиму Проток, Петербург домагався хоча б відшкодування збитків Сербії та Чорногорії. Таким чином царський уряд намагався відновити свій суттєво підірваний авторитет поміж балканських народів внаслідок розголошення сумнозвісної домовленості російського та австро-угорського міністрів закордонних справ, укладеної в Бухлау [12, л.1-2]. Це, поза сумнівом, створило б сприятливе підґрунтя для формування під егідою Росії Балканської ліги. Задля реалізації згаданого балканського проекту О.Ізвольський намагався всебічно використати підтримку своїх партнерів у Лондоні та Парижі. Як писав німецький посол у Лондоні П.Меттерніх, “*Ізвольський, будучи змушений відмовитись від розгляду на конференції (яку планувалось скликати для врегулювання кризи - авт.) питання Проток через англійсько-французьку позицію, сподівався принаймні на те, що тепер вже нічого не заважає цьому угрупованню (Антанті - авт.) вирішити питання Балкан*” [30, s.147].

Незважаючи на значну дипломатичну активність, міністр закордонних справ Росії не зміг заручитись реальною підтримкою Лондона та Парижа і з питання надання “*компенсації*” Сербії та Чорногорії. Західні союзники царського уряду обмежились лише запевненнями про дружбу та співпрацю з Росією. У той же час посилена увага до них О.Ізвольського викликала все більше роздратування у Берліні. Показовими є коментарі Вільгельма II до листа німецького повіреного у Петербурзі фон Міквела від 12 жовтня 1908 р., в яких кайзер обурено писав: “*Він (О.Ізвольський - авт.) нечувано себе поводить щодо моєї країни як в його політиці, так і у виступах у пресі. Тому потрібно його нарешті поставити на місце. Я проти скликання конференції тому, що вона завершиться об'єднанням інших держав проти нас. Для Австрії також краще на неї не йти, щоб не бути у ролі підсудного. Якщо росіяни хочуть собі компенсації, то нехай беруть приклад з прецеденту Еренталя й просто пливуть Дарданеллами, розв'язавши цю проблему без конференції*” [34, s.172].

В унісон Вільгельму II щодо розстановки сил на майбутній конференції, писав і канцлер Б.Бюлов, який наголошував: “*Була цілковита певність, що групи держав на ній розподіляться таким чином, що з одного боку опиняться Росія, Англія, Франція і, вірогідно, також Італія, а з іншого - Австро-Угорщина та Німеччина. Таким чином, ми будемо легко переможені іншою більшістю голосів*” [18, s.161-162].

Після свого другого візиту до Парижа О.Ізвольський у пошуках підтримки в кінці жовтня 1908 р. поїхав до Берліна, де наголошував вже не на проханні сприяти

розгляду проблеми Проток, а хоча б на забезпеченні інтересів Сербії та Чорногорії [16, s.208]. Проте, як писав канцлер Б.Бюлов Вільгельму II у листі від 22 жовтня 1908 р., у Німеччини не було *“жодної підстави для того, щоб витягувати Ізвольського з болота, в яке він сам себе загнав”* [20, s.201]. Князь Б.Бюлов наголошував, що *“сутність нахабних прагнень Ізвольського була в тому, щоб Німеччина шляхом тиску на Австро-Угорщину змусила її погодитись винести питання анексії Боснії та Герцеговини на конференцію й надати територіальні компенсації Сербії та Чорногорії”* [19, s.209]. Німецький канцлер сказав російському міністру, що *“не міг силувати австро-угорську монархію і її поважного імператора постати перед трибуналом конференції й, тим паче примусити (Австро-Угорщину - авт.) погодитись на те, щоб маленькі балканські держави обікрали її, отримавши за рахунок цієї держави компенсації”* [16, s.208]. О.Ізвольський у відповідь на ці жорсткі заяви спробував вдатися до характерного для нього політичного шантажу і, використовуючи занепокоєність Берліна формуванням російсько-французько-британської Антанти, наголошував, що відмова Німеччини підтримати російські пропозиції *“остаточно штовхає нас (Росію - авт.) у руки Англії”* [23, p.853]. Однак, незважаючи на ці дипломатичні хитрощі, берлінські переговори О.Ізвольського не лише не посприяли подоланню кризи у вигідному для Петербурга напрямку, але, як писав французький посол в Римі Легюїн, *“лише поглибили загальну невизначеність”* [28, p.869].

Досить характерними для цієї дипломатичної гри кайзерівської дипломатії були коментарі Вільгельма II до згаданого звернення канцлера Б.Бюлова. Кайзер висловлював занепокоєння, що *“царя штучно заганяють в англійські руки, щоб створити російсько-англійсько-французьке угруповання”* [22, s.175]. Зважаючи на це, він вважав за необхідне максимально використати сприятливу для його країни ситуацію, за якої Петербург все ще сподівався на позитивне для нього рішення щодо Проток. Якщо Форін офіс, як передбачав Вільгельм II, й далі буде протидіяти російським планам, *“то Відень і Берлін разом з Парижем посприяють виконанню російських прагнень, і в результаті задоволена Росія зблизиться з нами (Німеччиною - авт.), а опосередковано це зробить і Париж”* [22, s.175]. Якщо, на думку кайзера, Велика Британія, незважаючи на все це, буде продовжувати протидіяти царському уряду, *“то між ними виникне розкол”* [22, s.175].

Канцлер Б.Бюлов, проаналізувавши повідомлення своїх дипломатів, погоджувався з думкою, висловленою німецьким військовим аташе у Петербурзі капітаном П.Хінце про те, що необхідно скористатися вигідним моментом для того, щоб *“спробувати реставрувати Союз трьох імператорів (російсько-німецько-австро-угорський договір 1881 р. - авт.), наголошуючи на неодмінному і люб'язному нашому бажанні сприяти з питання Проток”*. Тому князь Б.Бюлов визнавав за необхідне *“підкреслювати, що ми (Німеччина - авт.) не готуємо росіянам з цього питання жодних труднощів. Водночас потрібно наполегливо показувати Росії, хто створює справжні для цього перепони послаючись на її невдалі переговори з Англією та Францією”* [21, s.372-373].

Враховуючи вищезгадані завдання, канцлер Б.Бюлов просив дозволу у свого кайзера уповноважити німецького військово-морського аташе у Петербурзі, особистого представника Вільгельма II при дворі Миколи II капітана П.Хінце розпочати відповідну діяльність у російській столиці. Зокрема цей дипломат повинен був, згідно з отриманими інструкціями, наголосити у розмові з Миколою II на тому, що Німеччина традиційно сприятливо ставиться до російської політики щодо Проток і в майбутньому Петербург може розраховувати з цього питання на підтримку Берліна [21, s.372-373].

Німецький статс-секретар із закордонних справ В.Шьон також вважав за можливе використовувати проблему Проток з метою зближення з Росією й продукування її суперечностей із Великою Британією та Францією. Проте він застерігав керівництво Німеччини від того, щоб Берлін, захопившись цією дипломатичною грою, не надав Петербургу реальної підтримки з питання Босфора та Дарданелл принаймні до того, як на це погодяться у Лондоні, Парижі та Константинополі [15, s.378-379].

Під час російсько-німецьких переговорів Микола II, як і очікували в Берліні, звернувся до берлінського кабінету з проханням, щоб той дав конкретну відповідь стосовно ставлення Німеччини до проблеми включення питання про перегляд режиму Проток у програму міжнародної конференції з врегулювання боснійської кризи. У відповідь німецький військово-морський аташе капітан П.Хінце отримав 16 грудня 1908 р. інструкцію, складену статс-секретарем В.Шьоном, у якій доручалось повідомити російського імператора, що Німеччина *“ніколи не чинила йому перепон стосовно Проток, а, навпаки, охоче підтримувала його прагнення, а справжні труднощі (для Росії - авт.) створювали у Лондоні. Тому Німеччина висловлювала бажання обговорити це питання після того, як петербурзький кабінет отримає принципову згоду Форін офісу”* [15, s.379].

Як доповідав до Берліна німецький посол у Петербурзі граф Ф.Пурталес, російська дипломатія на той час була вже розгублена, деморалізована і нездатна вирішувати важливі завдання. Німецький військово-морський аташе капітан П.Хінце висловлював сумнів у достатній проінформованості Миколи II, який перебував під впливом ілюзій щодо міжнародної ситуації, в тому числі стосовно проблеми Босфора та Дарданелл і діяльності в цьому напрямку російського міністра закордонних справ О.Ізвольського. Таким чином, у П.Хінце склалося враження, що російський імператор не орієнтувався на той момент з такого важливого питання, чи О.Ізвольський хотів досягти принципових домовленостей зі своїми європейськими партнерами щодо зміни режиму Проток ще до конференції, чи це питання повинне було вирішуватись царською дипломатією вже на цьому представницькому форумі [36, s.376-378].

Подальше загострення боснійської кризи внаслідок стрімкого зростання напруженості між Австро-Угорщиною, яку беззастережно підтримувала Німеччина, та Сербією, за якою стояла Росія, тимчасово зняло питання Проток, як і проблему скликання конференції з врегулювання кризи, з порядку денного світової політики. 17 березня 1909 р. російська Рада Міністрів розглядала питання про можливість початку війни з Габсбурзькою монархією, оскільки Австро-Угорщина посилювала свої військові приготування й категорично відмовлялась від будь-яких *“компенсацій”* Сербії. Однак Росія виявилась не готовою до війни з центральними державами та не отримала належної підтримки від своїх партнерів по Антанті. Тому вона змушена була прийняти так званий німецький ультиматум від 22 березня 1909 р., що вимагав беззастережно визнати анексію Віднем Боснії та Герцеговини. Залишившись без російської підтримки, це вимушена була зробити 31 березня 1909 р. і Сербія. Поразка країн Антанти поглибилась ще й тим, що Австро-Угорщина та Німеччина змогли владнати конфлікт з Османською імперією, яка ще 26 лютого 1909 р. за певні компенсації визнала офіційне приєднання Боснії й Герцеговини до Габсбурзької монархії. Більш того, під впливом цих подій у молодотурецькому русі взяли гору пронімецькі налаштовані політики, й пробританські зорієнтований великий візир Кяміль-паша змушений був подати у відставку. Таким чином, Росія, спровокувавши своїм прагненням до перегляду

режиму Проток загальноєвропейську кризу, не лише не досягла своєї мети, але й зазнала нищівної дипломатичної поразки [2, с.139-146; 5, с.668-673].

Отже, що боснійська криза стала виявом все зростаючої конфронтації великих держав у світовій політиці на початку ХХ ст. Німеччина підтвердила свою роль не лише найбільш потужної континентальної держави, але й вправного дипломатичного гравця.

Росія не отримала у вищезгаданому протистоянні з центральними державами допомоги своїх партнерів. Париж, а тим паче Лондон, на той час не вважали за доцільне задля підтримки балканських інтересів царизму втягуватись у боротьбу з Віднем та Берліном. Це спричинило цілковиту дипломатичну поразку Росії й змусило як Петербург, так і Белград вгамувати свої амбіції й офіційно визнати анексію Австро-Угорщиною цих двох, переважно слов'янських, провінцій Османської імперії.

Боснійська криза продемонструвала ефективність союзницьких відносин Німеччини та Австро-Угорщини, які завдяки своїй згуртованості та рішучості не лише завдали болючої поразки царській дипломатії, зокрема її амбіціям на Балканах, але й навіть здобули перевагу у боротьбі із країнами Антанти за прихильність молодотурецького режиму. Події 1908-1909 рр. виявили значні розбіжності між країнами Антанти, які ставали на подальшій консолідації цього альянсу та його здатності протистояти центральним державам. Проте успіхи центральноєвропейських держав заохочували їх до наступальної політики на міжнародній арені, що спонукало країни Антанти до подальшої узгодженості своїх дій.

1. *Астафьев И.И.* Вопрос о черноморских проливах в период Боснийского кризиса 1908-1909 годов // Вестник Московского университета. Серия IX. История. - 1967. - №1.

2. *Виноградов К.Б.* Боснийский кризис. - М., 1964.

3. *Вишняков Я.В.* Боснийский кризис 1908-1909 гг. и славянский вопрос // Вестник МГИМО-Университета. - 2011. - №1.

4. *Гончар Б.М.* Боснійська криза // Українська дипломатична енциклопедія. - К., 2004. - Т.І.

5. *История дипломатии / В.М.Хвостов.* - М., 1963. - Т.ІІ.

6. *Лунева Ю.В.* Боснийский кризис 1908 - 1909 годов: провал тайной сделки Извольского и Эренталья // Новая и новейшая история. - 2009. - №2.

7. *Машевський О.П.* Чорноморські протоки у політиці міжнародних союзів (70-ті рр. ХІХ ст. - 1918 р.). Дис... доктора іст. наук. - Київ, 2010.

8. *Машевський О.П.* Проблема Чорноморських проток у міжнародних відносинах (1870 р. - початок 1920-х рр.) / О.П.Машевський. - Київ, 2010. - 792 с.

9. *Машевський О.П.* Питання Чорноморських проток в політиці Антанти в період боснійської кризи (1908-1909 рр.) // Наукові праці: науково-методичний журнал. - Т.104. - Вип.91. Історичні науки. - Миколаїв, 2009.

10. *Овчаренко О.І., Сухушина О.В.* Джерела й наслідки Боснійської кризи (1908-1909 рр.) // Вісник Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького. - Черкаси, 2009. - Вип.160-161: Серія: Історичні науки.

11. Письмо графа Остен-Сакена. Берлин, 4 / 17 сентября 1909 // АВПРИ, ф.1889, оп.482, д.2988.

12. Трговински гласник. - 1910. - 10 фебруар // ГАРФ, ф.559, оп.1, д.63.

13. Aehrenthal's undated Report on a Conversation with Isvolski at Buchlau on 16 September 1908 // Anderson M.S. The great powers and the Near East 1774-1923. - London, 1970.

14. *Aehrenthal - Bulow.* Budapest, den 15 Oktober 1908. Anlage I. St.Petersbourg, le 19 juin / 2 juillet 1908 // G.P. - B.26(1). - №9055.

15. *Aufzeichnung Schoen.* Berlin, 15 Dezember 1908 // G.P. - B.26(1). - №9184.

16. *Bulow - Schoen.* Berlin, den 24 Oktober 1908 // G.P. - B.26(1). - №9065.

17. *Bulow - Auswartige Amt.* Norderney, den 9 Oktober 1908 // G.P. - B.26(1). - №9016.

18. *Bulow - Tschirschky.* Berlin, den 13 Oktober 1908 // G.P. - B.26(1). - №9033.

19. *Bulow - Tschirschky.* Berlin, den 25 Oktober 1908 // G.P. - B.26(1). - №9065.

20. *Bulow - Wilhelm II.* Berlin, den 22 Oktober 1908 // G.P. - B.26(1). - №9061.

21. *Bulow - Wilhelm II.* Berlin, den 14 Dezember 1908 // G.P. - B.26(1). - №9182.

22. *Bulow-Wilhelm II*. Berlin, den 14 Dezember 1908. Bemerkung Kaiser Wilhelms II. Neues Palais, 14/ XII 08 // G.P. - B.26(1). - №9182.
23. *Cambon J. - Pichon*. Berlin, 24 octobre 1908 // D.D.F. - Serie 2. - T.XI. - №504.
24. *Cartwright - Grey*. Munich, June 1, 1908 // B.D. - Vol.VI. - №96.
25. *David W.D.* European diplomacy in the Near Eastern question, 1906-1909. - Urbana, 1940.
26. *Goschen - Grey*. Berlin, November 13, 1908 // B.D. - Vol.VI. - №105.
27. *Langer W.L.* Russia, the straits question and the european powers, 1904-8 // English Historical Review. - 1929. - January. - Vol.XLIV. - №CLXXIII.
28. *Leguind - Pichon*. Rome, 29 octobre 1908 // D.D.F. - Serie 2. - T.XI. - №513.
29. *Marshall - Auswartige Amt*. Therapia, den 11 Oktober 1908 // G.P. - B.26(1). - №9026.
30. *Metternich - Auswartige Amt*. London, den 10 Oktober 1908 // G.P. - B.26(1). - №9023.
31. *Metternich - Auswartige Amt*. London, den 11 Oktober 1908 // G.P. - B.26(1). - №9024.
32. *Metternich - Auswartige Amt*. London, den 8 Oktober 1908 // G.P. - B.26(1). - №9014.
33. *Metternich - Bulow*. London, den 19 Oktober 1908 // G.P. - B.26(1). - №9056.
34. *Miquel - Bulow*. St.Petersburg, den 12 Oktober 1908 // G.P. - B.26(1). - №9041.
35. *Phillipson C., Buxton N.* The question of Bosphorus and Dardanelles. - L., 1917.
36. *Pourtales - Bulow*. St.Petersburg, den 13 Dezember 1908 // G.P. - B.26(1). - №9183.
37. *Shoen - Metternich*. Berlin, den 10 Oktober 1908 // G.P. - B.26(1). - №9018.
38. *Stieve F.* Iswolski und den Weltkrieg / F.Stieve. - B., 1925.

Машевский О.П. Германская дипломатия во время Боснийского кризиса 1908-1909 годов

В статъе проанализирована германская политика относительно балканского вопроса и проблемы Черноморских проливов в период боснийского кризиса. Показаны причины и последствия успешных действий Германии и Австро-Венгрии в этот период и дипломатической неудачи России и ее партнеров по Антанте.

Mashevskiy O.P. German diplomacy during the Bosnian crisis of 1908-1909

The author analyzes the German policy towards the Balkan issue and the Black Sea Straits problems during the period of Bosnian crisis. The reasons and consequences of Germany and Austro-Hungary successful activities in this period as well as diplomatic failure of Russia and its Entente partners are produced.

Отримано 15.07.2012